

Aleksander Olechnowicz

BIAŁORUŚ STRACIŁA POKOLENIE

Podsumowanie

Radykalne reformy gospodarcze są czasami krytykowane ze względu na ich rzekomo wysokie koszty społeczne. Rzadko jednak mówi się o tym, jakie koszty może pociągnąć za sobą brak takich reform. W najnowszej historii Europy Środkowo-Wschodniej miał miejsce pewien eksperyment: dwa kraje dawnego bloku radzieckiego będące na zbliżonym poziomie rozwoju obrały różne strategie przeprowadzania reform gospodarczych. Porównanie wyników tych strategii przy uwzględnieniu różnic występujących w warunkach początkowych obu gospodarek, pokazuje jakie są koszty radykalnych reform gospodarczych w zestawieniu z kosztami ich braku.

Polska i Białoruś są krajami, które dwadzieścia lat temu reprezentowały bardzo zbliżony poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, ale wybrały różne modele przemian gospodarczych. Polska gospodarka w ostatnim dwudziestoleciu zbliżyła się do modelu gospodarki rynkowej. Z sektorem prywatnym wytwarzającym ok. 75 proc. PKB, w pełni sprywatyzowanym sektorem małych i średnich przedsiębiorstw, ze zliberalizowanym systemem cen oraz z otwartą gospodarką, Polska jest uznawana za jeden z najbardziej zreformowanych postsocjalistycznych krajów. Natomiast według międzynarodowych instytucji, takich jak Bank Światowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, przemiany gospodarcze na Białorusi są najmniejsze wśród transformujących się krajów. Można stwierdzić, że władze Białorusi starają się jak najdłużej zachować *status quo* i kontrolować gospodarkę. Rola, jaką odgrywa państwo w rozwoju gospodarki, jest nadal olbrzymia – udział sektora publicznego w tworzeniu PKB wynosi obecnie ok. 70 proc.¹, a system gospodarczy jest uznawany za system „tłumiący wolność gospodarczą”².

Wyraźne różnice w rozwoju Białorusi i Polski po niecałych dwudziestu latach od upadku komunizmu sugerują, jaki model lepiej służy społeczeństwu. Historia jest najlepszym sędzią każdego sporu i dlatego wydaje się, że w tej sprawie wyrok został już wydany.

¹ Zob. EBRD (2010), *Transition Report 2009*.

² Zob. Heritage Foundation (2010), *Index of Economic Freedom*.

Polska i Białoruś w 1989 r.

Przed rozpadem ZSRR w 1991 r. Białoruska Republika była jedną z najbardziej rozwiniętych gospodarek ZSRR³. W ramach związkowego podziału pracy (specjalizacji między krajami ZSRR) po II wojnie światowej białoruska gospodarka pełniła rolę „montowni przemysłowej”, czyli ostatniego ogniwa cyklu produkcyjnego.

W latach 1970–1989 czysty produkt materialny⁴ na Białorusi rósł o 1,7 proc. szybciej niż w całym ZSRR⁵. Wśród 29 krajów byłego bloku socjalistycznego białoruska gospodarka była najbardziej zorientowana na eksport (wolumen eksportu wynosił ok. 50 proc. PKB)⁶. Według badań MFW i Banku Światowego materialny poziom życia na Białorusi w 1989 r. w porównaniu z poziomem życia w pozostałych krajach socjalistycznych był bardzo wysoki (tab. 1)⁷. Jedynie Chorwacja, Czechosłowacja i Słowenia mogły pochwalić się wyższym PKB *per capita* mierzonym parytetem siły nabywczej (PSN).

Wiele krajów postsocjalistycznych, obecnie należących do Unii Europejskiej, w przeliczeniu na jednego mieszkańca produkowało w 1989 r. mniej, a nawet o wiele mniej niż Białoruś. W 1989 r. na Białorusi przeciętna wartość wytwarzanych dóbr w przeliczeniu na mieszkańca była o jedną trzecią większa niż w republikach nadbałtyckich, oraz o kilkanaście procent większa niż w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski (tab. 1).

BIAŁORUŚ BYŁA
LIDEREM PRODUKCJI
EKSPORTOWEJ W ZSRR

Tabela 1. Niektóre postsocjalistyczne kraje pod względem PKB i PNB per capita (PSN) w 1989 r.

Kraj	PKB per capita wg PSN (1989, USD)	PNB per capita wg PSN (1989, USD)
Białoruś	6667	7010
Bułgaria (obecnie w UE)	5740	5000
Chorwacja	6919	6171
Czechy (obecnie w UE)	8207	8600
Estonia (obecnie w UE)	6475	8900
Litwa (obecnie w UE)	3603	6430
Łotwa (obecnie w UE)	5204	8590
Polska (obecnie w UE)	5687	5150
Rumunia (obecnie w UE)	3535	3470
Rosja	5627	7720
Słowacja (obecnie w UE)	6969	7600
Słowenia (obecnie w UE)	11525	9200
Węgry (obecnie w UE)	6081	6810

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE: S. FISHER AND R. SAHAY (2000) I M. DE MELO, C. DENIZER, A. GELB AND S. TENEV (1997).

Powyższe zestawienie potwierdzają również dane z głównych urzędów statystycznych Białorusi i Polski, które przed 1989 r. stosowały podobną metodologię statystyczną. Zarówno **poziom siły nabywczej wynagrodzeń** (tab. 2), jak i **poziom konsumpcji** (tab. 3) był wówczas na Białorusi wyższy niż w Polsce.

³ ZSRR składał się z 15 republik, w tym również z Litwy, Łotwy, Estonii.

⁴ Radziecki odpowiednik dochodu narodowego (po ros. „чистый материальный продукт”).

⁵ Zob. A. Чубрик (2004), *Десять лет роста ВВП в Беларуси: факторы и перспективы*.

⁶ Zob. M. de Melo, C. Denizer, A. Gelb and S. Tenev (1997), *Circumstances and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transitional Economies*, The World Bank.

⁷ Zob. S. Fisher and R. Sahay (2000), *Transition Economies after Ten Years*, IMF Working Paper No. 00/30 oraz M. de Melo, C. Denizer, A. Gelb and S. Tenev (1997).

Tabela 2. Relacje przeciętnych wynagrodzeń nominalnych do cen detalicznych wybranych towarów żywnościowych na Białorusi w 1990 r. i w Polsce w 1985 r.º

Wynagrodzenie miesięczne wyrażone w:	kg mąki pszennej	kg mięsa wołowego	kostki masła (250 g)	tuziny jaj kurzych	kg cukru białego	opakowania herbaty (100 g)
Białoruś (1990)	577	80,4	302	184	282	276
Polska (1985)	466	58,9	187	123	267	286

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE: ROCZNIK STATYSTYCZNY (1994), GUS.

^o NIESTETY BRAKUJE DANYCH DLA BIAŁORUSI I POLSKI DLA TEGO SAMEGO ROKU.

Tabela 3. Spożycie podstawowych produktów spożywczych na Białorusi w 1991 r. i w Polsce w 1989 r.

Spożycie podstawowych produktów spożywczych (per capita, kg)	Białoruś (1991)	Polska (1989)
ziarno czterech zbóż w przeliczeniu na przetwory (w kg)	126	117
ziemniaki (w kg)	165	143
mięso i podroby (w kg)	73	69
ryby i przetwory (w kg)	13	6
jaja (w szt.)	320	194

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE: СТАТИСТИЧЕСКИЙ ЕЖЕГОДНИК (1997), MINISTERSTWO STATYSTYKI BIAŁORUSI; ROCZNIK STATYSTYCZNY (1992), GUS.

Oczywiście, istnieje problem wiarygodności danych statystycznych dla gospodarek socjalistycznych. Jednak, nawet gdyby przed 1989 r. białoruski urząd statystyczny zawyżał wskaźniki gospodarcze i społeczne bardziej niż GUS, to i tak nie zmienia to ogólnego obrazu sytuacji. Białoruś przed rozpadem ZSRR była gospodarką stosunkowo zamożną na tle regionu, w tym także na tle krajów, które obecnie należą do Unii Europejskiej.

Potwierdza to również *Human Development Index* (Wskaźnik Społecznego Rozwoju) opracowywany corocznie przez ONZ⁸, który jest tworzony na podstawie wyników gospodarczych i edukacyjnych oraz efektywności służby zdrowia. Białoruś w 1990 r. zajmowała 38. miejsce spośród 173 krajów i była na wyższym **poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego** niż Polska, a także niektóre kraje Europy Środkowo-Wschodniej (tab. 4).

Tabela 4. Wskaźnik Społecznego Rozwoju Białorusi i Polski w 1990 r.

Składowe HDI (dane z 1990 r.)	Białoruś	Polska
HDI (miejsce na świecie)	38.	48.
oczekiwana długość życia	71,3	71,8
osiągnięcia systemu edukacji	2,47	2,57
skorygowany PKB per capita	4 889	4 237

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE: HUMAN DEVELOPMENT REPORT 1993, UNDP.

Należy podkreślić, że jednym z nielicznych pozytywnych aspektów socjalizmu były stosunkowo wysokie **osiągnięcia systemu edukacji**. Wg *Raportu Społecznego Rozwoju* edukacyjne osiągnięcia (*educational attainments*) mierzone poziomem średniego i wyższego wykształcenia, w Polsce i na Białorusi w 1990 r. były na podobnym poziomie. Natomiast w porównaniu z krajami zachodnimi reprezentowały poziom zbliżony do poziomu Włoch i Hiszpanii, ale

⁸ Zob. United Nations Development Programme (1993), *Human Development Report*.

PRZED ROZPADEM
ZSRR BIAŁORUŚ BYŁA
STOSUNKOWO ZAMOŻNA
NA TLE REGIONU

wyższy niż poziom Grecji czy Portugalii. Wysoki stopień skolaryzacji (czyli naboru do szkół i na studia wyższe) oraz wysoki poziom nauczania decydowały o wysokim potencjale kapitału ludzkiego, który nie był w pełni wykorzystywany w gospodarce centralnie planowanej z powodu systemu bodźców, który zniechęcał do innowacji. Kapitał ten można było wykorzystać w okresie transformacji, po dokonaniu szybkiej reorientacji zawodowej oraz po nabyciu nowych umiejętności przydatnych w gospodarce rynkowej⁹.

W 1990 r. na Białorusi było dwa razy więcej lekarzy i ponad dwukrotnie więcej łóżek szpitalnych w przeliczeniu na mieszkańca niż w Polsce (tab. 5). Współczynnik zgonów niemowląt na 1000 urodzeń, jeden z głównych mierników określających **poziom jakości służby zdrowia**, był na Białorusi w 1990 r. o 25 proc. **niższy** niż w Polsce. Oczekiwana długość życia, na którą ma wpływ jakości opieki społecznej w okresie dłuższym niż jeden rok, była na Białorusi i w Polsce na bardzo zbliżonym poziomie.

Tabela 5. Stan służby zdrowia na Białorusi w 1990 r. i w Polsce w 1989 r.

Wskaźnik	Białoruś (1990)	Polska (1989)
Lekarze na 10 000 osób	39	21
Łóżka na 10 000 osób	133	57
Zgony niemowląt (na 1000 urodzeń)	11,9	15,9
Oczekiwana długość życia mężczyzn	66,3	66,8
Oczekiwana długość życia kobiet	75,6	75,5

OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE: Статистический ежегодник (1997), MINISTERSTWO STATYSTYKI BIAŁORUSI; ROCZNIK STATYSTYCZNY (1990), GUS.

Na korzyść Białorusi świadczyły nie tylko wyniki gospodarcze przed zmianą systemową w obydwu badanych krajach, ale przede wszystkim ich dynamika. Dostępne dane dot. wzrostu gospodarczego, wzrostu płac realnych oraz poziomu i dynamiki konsumpcji gospodarstw domowych wskazują na **poprawę warunków życia na Białorusi i stagnację gospodarczą w Polsce w latach 80.** Dochód narodowy brutto *per capita* na Białorusi w 1990 r. (rok przed rozpadem ZSRR) był o 49,8 proc. wyższy niż dochód z 1980 r.¹⁰, podczas gdy w Polsce w 1988 r. (rok przed zmianą systemu gospodarczego) dochód narodowy *per capita* był jedynie o 3 proc. wyższy niż dochód z 1980 r.¹¹ Według danych z *Rocznika Statystycznego GUS (1992)* wynagrodzenie realne na Białorusi w 1991 r. było o połowę wyższe niż w 1980 r., podczas gdy w Polsce wynagrodzenie realne w ciągu dziesięciu lat nie zmieniło się i w 1989 r. stanowiło 100,2 proc. wynagrodzenia z 1980 r. – roku, w którym wybuchły ogólnonarodowe strajki robotnicze i powstał wielomilionowy związek zawodowy „Solidarność”.

Białoruska gospodarka w momencie rozpadu ZSRR ciągle jeszcze była w dobrej kondycji w porównaniu do sytuacji Polski u schyłku socjalizmu (tab. 6). Wskaźnik cen detalicznych towarów i usług w 1990 r. był jedynie o 16 proc. wyższy niż w 1980 r. Choć w wyniku rozpadu ZSRR gospodarka Białorusi w 1991 r. skurczyła się o ponad 1 proc., a inflacja w kraju osiągnęła poziom trzycyfrowy, to jednak budżet BSRR w 1991 r. notował nadwyżkę w wysokości 1,7 proc. PKB, a eksport przewyższał import o 3,4 proc. PKB. Białoruś w momencie transformacji nie była obciążona negatywnymi skutkami spłaty zadłużenia zagranicznego, ponieważ Rosja (RFSRR) po upadku ZSRR przejęła na siebie obowiązek spłaty zadłużenia zagranicznego byłych republik ZSRR.

Polska gospodarka w momencie upadku komunizmu w 1989 r. odczuwała z kolei silną **nie-równowagę makroekonomiczną** (tab. 6). Negatywne tendencje nasilały się z roku na rok. W 1989 r. ceny były ponad trzydziestokrotnie wyższe niż w 1980 r. W sklepach brakowało produktów, rozwijała się „szara strefa”. W 1989 r. roczna inflacja przekroczyła 250 proc., a saldo budżetu centralnego oraz saldo rachunku obrotów bieżących były ujemne. Jednym z głównych

⁹ Zob. L. Balcerowicz (1995), *Socialism, Capitalism, Transformation*.

¹⁰ Zob. Richard Kaufman and John Hardt (1993), *The Former Soviet Union in Transition*, Joint Economic Committee, Congress of the U.S.

¹¹ Zob. GUS (1991), *Rocznik Statystyczny 1991*.

W LATACH 80. W POLSCE
BYŁA STAGNACJA,
A NA BIAŁORUSI WARUNKI
ŻYCIA POPRAWIAŁY SIĘ

problemów polskiej gospodarki była spłata kredytów zagranicznych, zaciągniętych przez rządzącego w latach 70. Edwarda Gierka. Polski dług publiczny w ostatnich 20 latach przed transformacją wzrósł ponad trzydziestokrotnie w ujęciu absolutnym, a w relatywnym osiągnął 63,4 proc. PKB w 1989 r.¹²

DO 1989 R. GOSPODARCZE
I POZAGOSPODARCZE
WYNIKI BIAORUSI BYŁY
ZBLIŻONE, A NAWET
LEPSZE OD POLSKICH

Tabela 6. Niektóre mierniki makroekonomiczne na Białorusi w 1991 r. i w Polsce w 1989 r. (w proc.)

Mierniki makroekonomiczne	Białoruś (w 1991 r.)	Polska (w 1989 r.)
Inflacja (r/r)	147,5	251,1
Inflacja (1980=100)	116	3243
Zmiana PKB (r/r)	-1,2	0,2
Saldo budżetu (proc. PKB)	1,7	-7,4
Saldo handlu zagranicznego (proc. PKB)	3,4	-1,8
Dług zagraniczny (proc. PKB)	0,1	63,4

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE Статистический ежегодник (1997), MINISTERSTWO STATYSTYKI BIAŁORUSI; ROCZNIK STATYSTYCZNY (1990, 1993), GUS; S. FISHER AND R. SAHAY (2000); WORLD ECONOMIC OUTLOOK (2010), IMF.

Podsumowując: białoruską gospodarkę przed rozpadem ZSRR w 1991 r. cechował wysoki wzrost gospodarczy przy stabilnym poziomie cen, dodatnim saldzie budżetowym i dodatnim saldzie handlu zagranicznego oraz brak zadłużenia. Zarówno gospodarcze, jak i pozagospodarcze wyniki Białorusi często były lepsze albo zbliżone do ich polskich odpowiedników. Prawdopodobnie dlatego przeciwników systemu komunistycznego i gospodarki centralnie planowanej na Białorusi było znacznie mniej niż w Polsce.

¹² Zob. S. Fisher, r. Sahay (2000).

Polska i Białoruś w 2009 r.

1. Wyniki gospodarcze

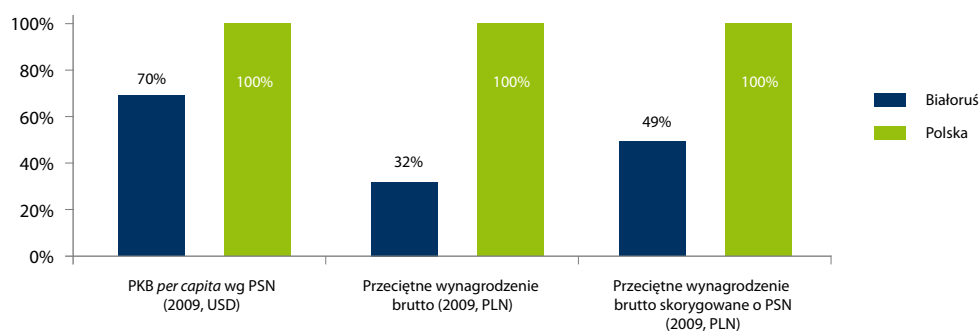
Oficjalne dane podawane przez Białoruski Urząd Statystyczny pokazują, że gospodarka Białorusi w ostatnich dziesięciu latach doganiała kraje rozwinięte, rozwijając się z przeciętnym rocznym wzrostem gospodarczym rzędu 8 proc. Istnieją jednak poważne zastrzeżenia co do sposobu liczenia PKB na Białorusi¹³.

Zawyżenie oficjalnych danych może być stymulowane wyznaczaniem przez rząd corocznych wskaźników makroekonomicznego rozwoju dla całej gospodarki, co ma bezpośrednie przeniesienie na dominujący w gospodarce sektor państwowy. Poza tym, oficjalna statystyka nie odpowiada międzynarodowym wymogom MFW. Z kolei przy stosunkowo wysokiej inflacji (nawet trzycyfrowej na początku tej dekady) istnieje możliwość pomyłki w obliczaniu deflatora PKB, co może pociągnąć za sobą mylne przedstawienie realnego wzrostu gospodarczego, który wynika ze wzrostu cen, a nie ze wzrostu produkcji. Mimo spektakularnego wzrostu gospodarczego w ostatnich latach, PKB *per capita* Białorusi w 2009 r. mierzony parytetem siły nabywczej (PSN) stanowił tylko dwie trzecie polskiego odpowiednika¹⁴, **mimo że** wg szacunków MFW w 1989 r. to Białoruś miała większy PKB *per capita* (PSN) niż Polska.

Przeciętne wynagrodzenie brutto na Białorusi w 2009 r. (1003 zł) było ponad trzykrotnie mniejsze niż w Polsce (3103 zł). Różnice występujące w miernikach produkcji oraz w przeciętnych wynagrodzeniach w analizowanych krajach są zastanawiające. Może to potwierdzać hipotezę o zawyżeniu białoruskiego PKB przez urząd statystyczny, ponieważ udział wynagrodzenia pracownika w dochodzie zwykle jest podobny na całym świecie i mieści się w przedziale 55–65 proc.¹⁵. A zatem, jeśli dane dotyczące białoruskiego PKB są wiarygodne, to przeciętne zarobki na Białorusi powinny stanowić ok. dwóch trzecich wartości polskich zarobków. Tymczasem, nawet po uwzględnieniu relatywnie niższych cen towarów i usług na Białorusi, przeciętne wynagrodzenie jest dwukrotnie mniejsze niż w Polsce (rys. 1).

W 2009 r. BIAŁORUSINI
ZARABIAJĄ PRZECIĘTNIE
TRZYKROTNIE MNIEJ
NIŻ POLACY

Rysunek 1. PKB *per capita* (PSN) i przeciętne wynagrodzenie brutto na Białorusi względem Polski (100 proc.) w 2009 r.

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE WORLD ECONOMIC OUTLOOK, IMF; BKS NA [HTTP://BELSTAT.GOV.BY](http://belstat.gov.by) ORAZ GUS NA [WWW.STAT.GOV.PL](http://www.stat.gov.pl), PRZELICZENIA Z BIAŁORUSKIEGO RUBLA WG KURSU NBB Z DN. 31.12.2009.

Jak wynika z badań empirycznych¹⁶, transformacja rynkowa w Polsce przyniosła szybki wzrost produktywności dzięki liberalizacji gospodarki oraz zwiększeniu udziału sektora prywatnego w gospodarce. Było to możliwe dzięki przekształceniu starych przedsiębiorstw i struktur organizacyjnych oraz tworzeniu nowych przedsiębiorstw. Według *Międzynarodowej Organizacji*

¹³ Zob. IMF (2004), *Country Report No. 04/141*; A. Чубрик (2003), *Белорусский экономический рост: загадка или миф* [B:] *Беларусь: выбор пуні*, ИПМ.

¹⁴ Zob. IMF (2010), *World Economic Outlook*.

¹⁵ Zob. r. Solow (1957): *Technical Change and the Aggregate Production Function*, *Review of Economics and Statistics*, 39: s. 312–320.

¹⁶ Zob. ILO (2008), *Key Indicators of the Labour Market*.

Pracy w 2000 r. produktywność pracy, mierzona wytworzonym PKB na osobę zatrudnioną, była na Białorusi zaledwie o 3 proc. wyższa niż w 1990 r. W Polsce w tym samym czasie produktywność wzrosła o 68 proc. W następnych latach ogromne dotacje rosyjskie przyczyniły się do dynamicznego wzrostu białoruskiej gospodarki i równie dynamicznego wzrostu wydajności pracy, która w 2005 r. była już o 51 proc. wyższa niż ta, którą odnotowano w 1990 r. Był to jednak nadal wzrost dwukrotnie mniejszy niż w Polsce, gdzie w analogicznym okresie wydajność pracy wzrosła o 101 proc. Według *The Conference Board*¹⁷ osoba zatrudniona na Białorusi wytwarzała w 2009 r. PKB ok. 32 tys. USD, czyli o jedną trzecią mniej niż osoba zatrudniona w Polsce.

Wysoka inflacja, wysoki deficyt na rachunku obrotów bieżących oraz rosnące zadłużenie zagraniczne (tab. 7) świadczą o dużych nierównowagach w rozwoju gospodarczym Białorusi. Narodowy Bank Białorusi (NBB) nie prowadzi polityki pieniężnej nakierowanej na zapewnienie stabilności cen. W zależności od potrzeb politycznych NBB jest zmuszany do obniżania stóp procentowych i nadmiernego zwiększania podaży pieniądza. Przykładowo – w ciągu ostatnich dziesięciu lat podstawowy koszyk towarów i usług, tzw. CPI, zdrożał w Polsce o ok. 40 proc., podczas gdy na Białorusi cena analogicznego koszyka wzrosła ponad dziewięciokrotnie¹⁸.

Białoruś, jako kraj silnie uzależniony od handlu zagranicznego¹⁹, ucierpiała w latach 2007–2009 w wyniku pogorszenia *term of trade*. Z powodu kryzysu i napiętych stosunków z Rosją od 2007 r. wzrosły ceny importu ropy i gazu z Rosji, a spadły ceny głównego produktu eksportowego na Zachód, czyli soli potasowej. Od początku 2007 r. deficyt na rachunku obrotów bieżących ciągle się pogarsza i w relacji do PKB osiągnął poziom 13,5 proc. w I połowie 2010 r. (tab. 7). Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) na Białorusi nadal są niewielkie i nie wystarczają do sfinansowania deficytu handlowego (tab. 7). Dlatego, aby z jednej strony sfinansować powiększający się deficyt obrotów handlowych, a z drugiej strony podtrzymać kurs białoruskiego rubla, rząd zdecydował się na zaciąganie kredytów zagranicznych.

W 2009 r. bezpośrednie inwestycje zagraniczne sfinansowały niecałe 30 proc. deficytu zagranicznego Białorusi, a pozostałe 70 proc. (czyli 6,5 mld USD) sfinansowano kredytami zagranicznymi. Tym samym *zadłużenie zagraniczne Białorusi w ciągu trzech ostatnich lat wzrosło ponad trzykrotnie – z 6,8 mld USD na początku 2007 r. do 22 mld USD (ok. 45 proc. PKB) na początku 2010 r.* (rys. 2) i zgodnie z zapowiedziami rządu w najbliższym czasie będzie nadal

W 2009 R. PRZECIĘTNIE
ZATRUDNIONY NA
BIAŁORUSI WYTWARZA
O JEDNĄ TRZECIĄ MNIEJ
PKB NIŻ PRZECIĘTNIE
ZATRUDNIONY W POLSCE

¹⁷ Zob. The Conference Board (2010), *Total Economy Database*.

¹⁸ Białoruski Komitet Statystyczny (2010), *Статистический ежегодник 2009*; GUS (2010), *Rocznik Statystyczny 2009*.

¹⁹ Wartość obrotów towarowych handlu zagranicznego Białorusi w 2008 r. wyniosła 130 proc. PKB, podczas gdy dla Polski analogiczny wskaźnik wyniósł 72 proc. polskiego PKB. Zob. BKS (2010); GUS (2010).

rosło, stanowiąc poważne zagrożenie dla stabilności gospodarki w przyszłości. Prawie połowę obecnego zadłużenia zagranicznego Białorusi stanowią kredyty krótkoterminowe, z terminem zapadalności do jednego roku. Polityka finansowania wzrostu gospodarczego zadłużeniem zaczyna przypominać piramidę finansową, ponieważ rząd zaciąga coraz większy kredyt na pokrycie wcześniejszych długów. Historia gospodarcza Polski pokazała, czym dla gospodarki może się skończyć zaciąganie wysokiego długu zagranicznego przez rząd – długi zaciągane przez Gierka w latach 70. doprowadziły do bankructwa polskiego państwa na początku i pod koniec lat 80.

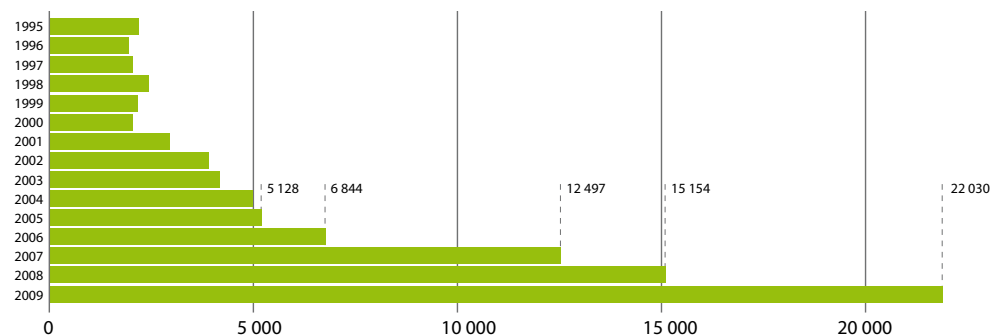
Tabela 7. Deficyt handlowy, BIZ oraz zadłużenie zagraniczne (proc. PKB) Białorusi i Polski w latach 2006–2009

	2006	2007	2008	2009
Saldo na rachunku obrotów bieżących, Białoruś	-3,9	-6,7	-8,6	-13,0
BIZ, Białoruś	0,9	4,0	3,5	3,6
Zadłużenie zagraniczne Białorusi na koniec roku (w proc. PKB)	18,5	27,6	24,9	45,1
Saldo na rachunku obrotów bieżących, Polska	-2,7	-4,7	-5,1	-1,6
BIZ, Polska	5,8	5,5	2,8	2,7

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *WORD ECONOMIC OUTLOOK (2010)*, IMF ORAZ *Статистический ежегодник (2009)*, BIAŁORUSKI KOMITET STATYSTYCZNY; *ROZNIK STATYSTYCZNY (2009)*, GUS; DANE ZA 2009 R. PODANE PRZEZ NBB NA [HTTP://NBRB.BY/STATISTICS/BALPAY/](http://nbrb.by/statistics/balpay/) ORAZ GUS NA [WWW.STAT.GOV.PL](http://www.stat.gov.pl).

ŚREDNIA DŁUGOŚĆ
 ŻYCIA NA BIAŁORUSI
 SKRÓCIŁA SIĘ, W POLSCE
 NATOMIAST WZROSA

Rysunek 2. Zadłużenie zagraniczne Białorusi w latach 1995–2009 (mln USD)

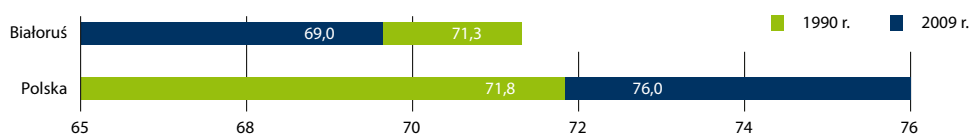

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *Внешний долг*, NARODOWY BANK BIAŁORUSI, [HTTP://NBRB.BY/STATISTICS/EXTERNALDEBT/QUARTERLY/](http://nbrb.by/statistics/externaldebt/quarterly/).

2. Wyniki pozagospodarcze

Według *Raportu Społecznego Rozwoju* z 2010 r. Białoruś zajmuje 61. miejsce na świecie pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego. Pomimo, że wskaźnik rozwoju rośnie, to pozycja Białorusi w stosunku do innych państw pogarsza się. W 1999 r. Białoruś zajmowała 60. miejsce, a przed rozpoczęciem reform w 1990 r. – 38. miejsce na świecie. Polska stale zyskuje w tym rankingu, z miejsca 48. na początku transformacji, poprzez 44. w dziesięć lat po niej, aż po obecne 41. miejsce.

Jednym z podstawowych mierników odzwierciedlających stan zdrowia społeczeństwa, świadczącym o jakości opieki zdrowotnej czy o warunkach życia społeczeństwa, jest oczekiwana długość życia (rys. 3). Warto zaznaczyć jego wzrost o prawie cztery lata w Polsce: z 71,8 lat na początku transformacji do 76 lat w 2010 r. Natomiast na Białorusi oczekiwana długość życia w pierwszych dziesięciu latach po rozpadzie ZSRR skróciła się z 71,3 do 68 lat oraz nieznacznie wzrosła do 69,6 lat w 2010 r.

Rysunek 3. Oczekiwana długość życia

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *HUMAN DEVELOPMENT REPORT (1993, 2010)*, UNDP.

Pozytywnym aspektem białoruskiej gospodarki jest niski poziom bezrobocia. **Na Białorusi praktycznie nie występuje długoterminowe bezrobocie**, chociaż oficjalne dane o jedno-procentowym bezrobociu są mało wiarygodne. Niskie statystyki dot. liczby bezrobotnych mogą wynikać z przepisów zniechęcających do rejestracji w urzędach pracy²⁰ – oprócz zastrzonych zasad udzielania zasiłków, zarejestrowanych bezrobotnych obejmuje również obowiązek odpłatnego wykonywania prac publicznych w okresie pozostawania bez pracy (zamiatanie ulic, sprzątanie w budynkach użyteczności publicznej). Ponadto, istnieje rozporządzenie prezydenta²¹ zakazujące zwalniania z przyczyn ekonomicznych pracowników dużych przedsiębiorstw bez zgody administracji prezydenta. Prowadzi to do ukrytego bezrobocia. Otwarte bezrobocie na Białorusi od początku transformacji było i jest znacznie niższe niż w Polsce.

Białoruś jest krajem o stosunkowo niskim **rozwarstwieniu społecznym**, czym chwali się oficjalna propaganda. Nierówność dochodów mierzona współczynnikiem Giniego dla gospodarstw domowych jest jedną z najniższych na świecie (rys. 4). Dążenie do sprawiedliwości społecznej na Białorusi nie powinno jednak oznaczać powszechnego życia w biedzie. Przeciętne wynagrodzenie na Białorusi na początku 2010 r. (ok. 1003 zł brutto) było o 30 proc. niższe niż płaca minimalna w Polsce (1317 zł brutto).

Rysunek 4. Współczynnik Giniego dla dochodu gospodarstw domowych *per capita* (gdzie 0 oznacza całkowitą równość dochodów wśród obywateli, a 1 oznacza, że jedna osoba otrzymuje dochód całego kraju)

ŹRÓDŁO: WORLD INCOME INEQUALITY DATABASE (2008), UNITED NATIONS UNIVERSITY.

Poziom życia społeczeństwa można mierzyć m. in. poprzez ocenę **struktury wydatków gospodarstw domowych**. W społeczeństwach, w których rośnie realny poziom dochodów, obserwuje się spadek udziału wydatków na żywność. Po dwudziestu latach od upadku komunizmu w Polsce udział ten spadł o połowę – z 50,6 proc. w 1990 r. do 25,6 proc. w 2008 r., podczas gdy Białorusini w 2008 r. nadal wydawali na żywność stosunkowo dużo, bo ponad 40 proc. swoich dochodów (rys. 8). W Polsce zmieniła się struktura wydatków, która zaczyna przypominać strukturę wydatków w krajach rozwiniętych, podczas gdy na Białorusi w 2008 r. była ona bardzo podobna do struktury wydatków w Polsce przed transformacją. Przykładowo wydatki na odzież na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat przestały odgrywać dużą rolę w Polsce, a na Białorusi te wydatki są na drugim miejscu po wydatkach na żywność. Z kolei wydatki na użytkowanie mieszkania i nośniki energii na Białorusi, dzięki subsydiowaniu tych usług przez państwo, tak jak to było w BSRR czy PRL, są wyraźnie niższe niż w Polsce.

²⁰ Zob. Данейко, Пелипась, Ракова(2003), *Беларусь: выбор пути*.

²¹ Informacja udzielona w rozmowie prywatnej z byłym dyrektorem białoruskiej fabryki.

OFICJALNE DANE
 O JEDNOPROCENTOWYM
 BEZROBOCIU NA BIAŁORUSI
 NIE SĄ WIARYGODNE

Tabela 8. Struktura wydatków gospodarstw domowych na Białorusi, w Polsce i Wielkiej Brytanii w 2008 r.

Wydatki (proc. ogółu)	Polska (1990)	Białoruś (2008)	Polska (2008)	W.Brytania (2008)
żywność i napoje bezalkoholowe	50,6	41,2	25,6	10,8
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	-	3,6	2,6	2,3
towary nieżywnościowe, w tym:	-	19,4	13,8	11,0
odzież i obuwie	10,3	9,1	5,5	4,6
higiena osobista	-	2,1	2,8	-
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	-	8,2	5,5	6,4
usługi, w tym:	-	35,8	58,0	76,0
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	6,1	7,0	18,9	11,3
Zdrowie	3,1	3,2	4,8	1,1
Edukacja	0,7	1,9	1,2	1,3
rekreacja i kultura	-	2,8	7,9	12,8
transport i łączność	1,7	7,7	14,8	16,0
Inne	-	13,2	10,3	33,5

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *Rocznik Statystyczny (1991)*, GUS; *Потребительские расходы домашних хозяйств (2009)*, BELSTAT; *BUDŻETY GOSPODARSTW DOMOWYCH W 2008 R.*, GUS (2009); *FAMILY SPENDING: A REPORT ON THE 2008 LIVING COSTS AND FOOD SURVEY*, OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS (2009).

Podsumowując: o ile dwadzieścia lat temu poziom życia na Białorusi był wyższy niż w sąsiadujących krajach, w tym również w Polsce, to dzisiaj role Białorusi i Polski się odwróciły. Polska jest krajem członkowskim UE i NATO. Stabilnie rozwijająca się polska gospodarka dawno przegoniła gospodarkę białoruską. Nie ulega wątpliwości, że to Polacy żyją dużo lepiej niż Białorusini.

Na początku lat 90. powtarzane było na Białorusi rosyjskie powiedzenie: „Kura nie ptaka, Polska to nie zagranica”. (*Kura to nie ptak, a Polska to nie zagranica*). Obecnie wielu młodych Białorusinów jest gotowych dużo oddać, żeby mieszkać i studiować w Polsce. Alternatywna droga cywilizacyjnego rozwoju, którą wybrał 16 lat temu pierwszy prezydent Białorusi, Alaksandr Łukaszenka (system autorytarny z gospodarką centralnie sterowaną), nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Nierównowaga białoruskiej gospodarki wcześniej, czy później zmusi władze Białorusi do przeprowadzenia wolnorynkowych reform. Dopiero wtedy na Białorusi będzie możliwy proces systematycznego zmniejszania różnicy w poziomie dochodu na mieszkańca w stosunku do krajów rozwiniętych.

O wynikach zdecydowały reformy

Różnic wyników gospodarczych i pozagospodarczych Polski i Białorusi nie można wytłumaczyć niekorzystnymi warunkami początkowymi Białorusi, ponieważ przed 1989 r. ten kraj był na zbliżonym, albo nawet na wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego niż Polska. Ponadto, siła oddziaływania warunków początkowych i wstrząsów zewnętrznych (rozpad RWPG i ZSRR) na osiągnięte wyniki malała z upływem czasu. Na przykład: rozpad RWPG i ZSRR miał bardziej negatywny wpływ na gospodarkę Białorusi, niż Polski. Jednak w przypadku Białorusi uzależnienie od gospodarki byłego ZSRR po dojściu Łukaszenki do władzy zaczęło przynosić wysoką rentę ekonomiczną w postaci tanich rosyjskich surowców energetycznych. Z punktu widzenia oceny przemian gospodarczych po 20 latach transformacji, rozpad ZSRR ma ograniczone znaczenie. Z powodu tego rozpadu ucierpiały przecież na przykład także kraje bałtyckie, a jednak dzisiaj są one bogatsze niż Białoruś i są członkami UE.

1. Transformacja w Polsce, stagnacja na Białorusi

Polska była pierwszym krajem socjalistycznym, który rozpoczął zdecydowane reformy systemowe, w wyniku których ustabilizowała się gospodarka oraz wprowadzono instytucjonalne

ALTERNATYWNA DROGA
 ROZWOJU, CZYLI SYSTEM
 AUTORYTARNY
 Z GOSPODARKĄ
 STEROWANĄ CENTRALNIE
 NIE SPRAWDZIŁ SIĘ

zmiany. Bardzo szybko skończyły się chroniczne niedobory produktów, a ceny przestały gwałtownie rosnać. Udało się także wynegocjować redukcję zadłużenia zagranicznego o połowę, a spłatę pozostałej części długu rozłożyć w czasie. Wielu ekonomistów ocenia polską transformację jako jedną z najbardziej skutecznych w grupie krajów postsocjalistycznych²².

Potwierdzeniem tej oceny mogą być wyniki polskiej gospodarki na tle pozostałych krajów postsocjalistycznych – najkrótszy okres ujemnej dynamiki produkcji (dwa lata) i najniższy skumulowany spadek PKB (ok. kilkunastu procent) oraz najwyższy wzrost PKB w stosunku do 1989 r.²³. Stało się to możliwe dzięki przyjęciu kompleksowego pakietu reform gospodarczych już w styczniu 1990 r. Jego celem była stabilizacja i liberalizacja gospodarki oraz rozpoczęcie budowy wolnorynkowych instytucji. W wyniku prowadzenia konsekwentnej polityki antyinflacyjnej wspartej liberalizacją mikroekonomiczną, która miała pobudzić prywatną inicjatywę, już w marcu 1990 r. inflacja w ujęciu miesięcznym spadła do poziomu jednocyfrowego, a od 1992 r. gospodarka zaczęła się rozwijać.

Eksperci²⁴, podkreślają, że perspektywa członkostwa w Unii Europejskiej wiązała się dla Polski z silnymi bodźcami społeczno-ekonomicznymi, aby jak najszybciej dostosować system prawno-instytucjonalny do systemu funkcjonującego w Europie Zachodniej. Z kolei „**pamięć rynkowa**” z okresu przed II wojną światową, kiedy funkcjonowała II Rzeczpospolita, duży udział rolnictwa prywatnego w rolnictwie PRL oraz silna niechęć do ówczesnego ustroju politycznego sprzyjały społecznemu przyzwoleniu na szybką transformację gospodarki planowej w gospodarkę rynkową. W rezultacie, mimo częstych zmian politycznych w pierwszych latach po upadku komunizmu w Polsce²⁵, kolejni premierzy i ministrowie finansów byli w mniejszym lub większym stopniu kontynuatorami transformacji wolnorynkowej, a żaden rząd nie zaniechał reform.

Polityka gospodarcza Białorusi wyglądała zupełnie inaczej. Białoruś znajdowała się w ZSRR od 1919 r. i była poddawana znacznie silniejszym represjom, szczególnie w okresie rządów Stalina. W przeciwieństwie do Polski „**upadek komunizmu**” na Białorusi w 1991 r. nie doprowadził do gwałtownej zmiany władzy politycznej. Wybrana w 1990 r. Rada Najwyższa Białorusi obradowała pełną kadencję aż do 1995 r., ponieważ przeważająca komunistyczna większość odrzuciła w 1992 r. wniosek o samorozwiązanie. Białoruski Narodowy Front, jedyna opozycyjna partia w kraju, posiadała w Radzie zaledwie 10 proc. mandatów. Należy zaznaczyć, że powołanie pierwszego niekomunistycznego rządu na Białorusi odbyło się dopiero po pierwszych wyborach prezydenckich, w połowie roku 1994. Do tego czasu władzę sprawował rząd Viačesława Kiebiča, wybrany jeszcze w 1990 r. To oznacza, że w pierwszych latach niepodległości (1990-1994) reformy gospodarcze mieli przeprowadzać ci sami ludzie, którzy wcześniej byli zwolennikami gospodarki centralnie planowanej. Przedstawiciele starego reżimu, którzy pozostali przy władzy po uzyskaniu niepodległości przez Białoruś, próbowali jak najdłużej utrzymać stary system polityczny i gospodarczy, dlatego też nie wprowadzili radykalnych zmian systemowych²⁶.

Można powiedzieć, że Białoruś nadal nie przeszła transformacji wolnorynkowej. Od momentu ogłoszenia niepodległości w 1990 r. do wyborów prezydenckich w 1994 r., rząd prowadził politykę bardzo powolnej liberalizacji i prywatyzacji, kompletnie nie radząc sobie z nierównowagami gospodarczymi – w 1994 r. ciągle jeszcze spadała produkcja, a stopa inflacji osiągnęła poziom ok. 2000 proc. w ujęciu rocznym. Koncentracja środków produkcji w rękach państwa oraz brak regulacji prawno-instytucjonalnych doprowadziły do korupcji i rozwoju czarnego rynku, co sprzyjało procesowi rozwarstwienia społecznego. W związku z tym Rada Najwyższa straciła kredyt zaufania społecznego niezbędny do przeprowadzenia reform, a nazwę „gospodarka rynkowa” Białorusini zaczęli kojarzyć ze złą sytuacją gospodarczą i z kompletnym chaosem²⁷.

W takich warunkach w wyborach prezydenckich w 1994 r. zwyciężył Alaksandr Łukaszenka, który obiecywał narodowi wzmocnienie dyscypliny i **powrót do czasów „socialistycznego do-**

PIERWSZY
 NIEKOMUNISTYCZNY
 RZĄD POWSTAŁ
 NA BIAŁORUSI
 DOPIERO W 1994 R.

²² Zob. A. Aslund (2008), *How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia and Central Asia*; Fisher, Sahay (2000); Melo, Denizer, Gelb, Tenev (1997).

²³ Zob. EBRD (2010), *Transition Report 2009*.

²⁴ Zob. A. Aslund (2008), Melo, Denizer, Gelb, Tenev (1997).

²⁵ W ciągu pierwszych pięciu lat transformacji ustrojowej w Polsce zmieniło się pięć rządów (rząd T. Mazowieckiego, J. Bieleckiego, J. Olszewskiego, W. Pawlaka i H. Suchockiej).

²⁶ Zob. L. Ziłotnikow, N. Ziłotnikowa (1996), *Problemy reform gospodarczych w Białorusi*.

²⁷ PKB Białorusi spadł w latach 1991-1995 o 37 proc. Na podstawie S. Fisher and r. Sahay (2000).

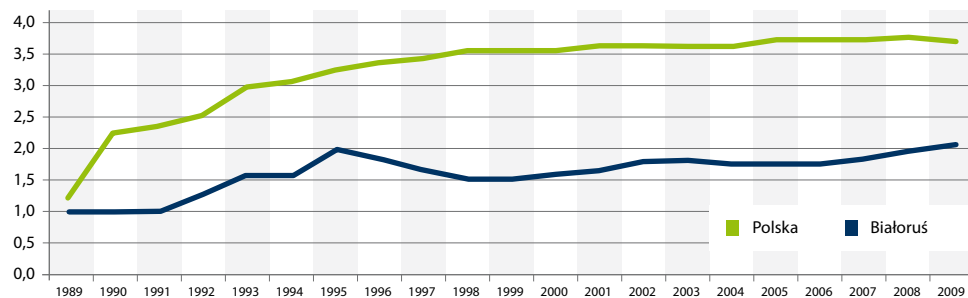

PRZE 18 LAT BIAŁORUŚ
PRZEPROWADZIŁA
MNIJE REFORM, NIŻ
POLSKA W JEDNYM
TYLKO 1990 ROKU.

brobytu”. Od samego początku Łukaszenka dążył do przejęcia nieograniczonej władzy w kraju. Na fali początkowej popularności przeprowadził dwa referenda w 1995 r. i 1996 r., które zwiększyły uprawnienia prezydenta, wskutek czego trójpodział władzy na Białorusi w rzeczywistości przestał istnieć. Drugie referendum nie jest uznawane przez społeczność międzynarodową, ponieważ jego ogłoszenie było sprzeczne z ówczesnie obowiązującą na Białorusi konstytucją, a jego wyniki uznano za sfałszowane. Wiele zachodnich krajów do dziś nie uznaje Łukaszenki jako prezydenta Białorusi (m.in. w UE Łukaszenko jest osobą non-grata).

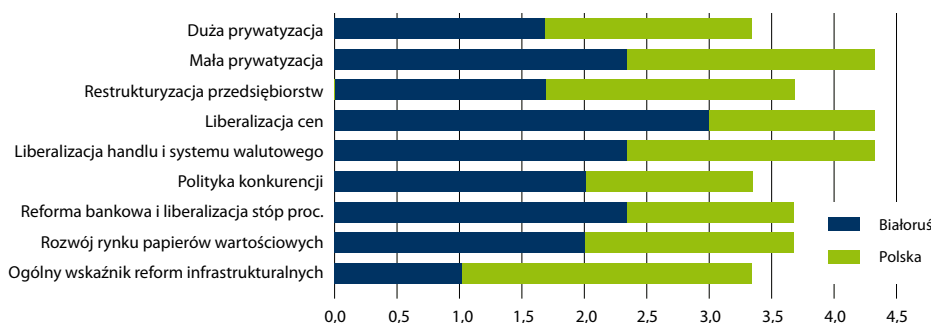
Po dojściu do władzy Łukaszenka powstrzymał dalsze reformy rynkowe i zaczął dążyć do wzmocnienia państwowej kontroli również nad gospodarką. Przez 18 lat od rozpoczęcia transformacji gospodarczej, Białoruś przeprowadziła mniej reform strukturalnych niż Polska w pierwszym roku transformacji w 1990 r. (rys. 5). Warto podkreślić, że wskaźniki oceniające „postęp transformacyjny” na Białorusi w ostatnim roku były tylko nieznacznie wyższe niż te, które odnotowano w 1995 r., na początku rządów Łukaszenki (rys. 5). Rys. 6. przedstawia postęp Białorusi i Polski w dziewięciu obszarach transformacyjnych.

Rysunek 5. Średnia arytmetyczna wszystkich wskaźników postępu transformacji EBOiR dla Białorusi i Polski w latach 1989-2009 (gdzie 1 oznacza gospodarkę centralnie sterowaną, a 4+ gospodarkę rynkową typu zachodniego)

OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *TRANSITION REPORT (1995-2009)*, EBRD.

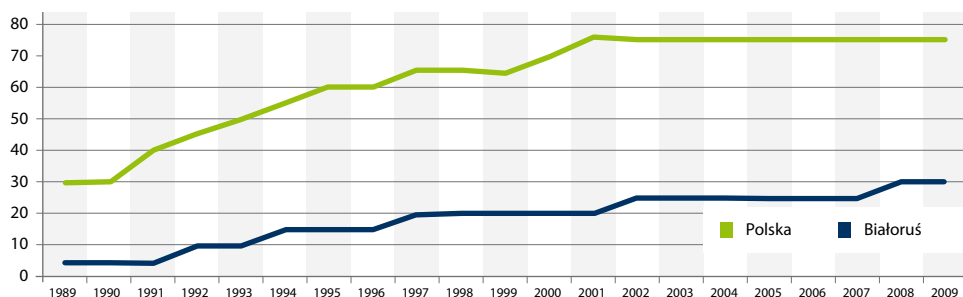
Rysunek 6. Wskaźniki transformacyjne EBOiR dla Polski i Białorusi w roku 2009 (gdzie 1 oznacza gospodarkę centralnie sterowaną, a 4+ gospodarkę rynkową typu zachodniego).

OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *TRANSITION REPORT* (2009), EBRD.

Zgodnie z najnowszymi międzynarodowymi rankingami, oceniającymi **postęp w zakresie transformacji gospodarczej i politycznej**, Białoruś zajmuje jedno z ostatnich miejsc spośród wszystkich krajów postsocjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Centralnej. Według *Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju*²⁸ spośród 29 krajów postsocjalistycznych jedynie Turkmenistan przeprowadził mniej reform strukturalnych niż Białoruś. Natomiast wskaźniki transformacyjne dla Polski należą do jednych z najwyższych. Co ciekawe, wg szacunków EBOiR udział sektora prywatnego w gospodarce na Białorusi w 2009 r. (30 proc. PKB) był dokładnie taki sam jak w Polsce w 1989 r. (rys. 7)

Rysunek 7. Udział sektora prywatnego w gospodarce Białorusi i Polski, w latach 1989–2009, w proc.

ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE NA PODSTAWIE *TRANSITION REPORT*, EBRD.

Z kolei wg *Freedom House*²⁹ ocena zmian systemu politycznego Białorusi jest bardzo zbliżona do oceny zmian systemu gospodarczego. Białoruś z oceną 6,57 (w skali od 1 do 7, gdzie 1 odzwierciedla najwyższy poziom postępu w zakresie demokracji) zajmuje 27. miejsce spośród 29 krajów postsocjalistycznych, wyprzedzając jedynie Uzbekistan i Turkmenistan. Polska z oceną 2,25 zajmuje 4. miejsce w tym gronie. W stosunku do połowy lat 90. ocena dla Białorusi uległa pogorszeniu (z 5,9 w 1997 r.). Ponadto, w wyniku naruszenia konstytucji i wskutek łamania praw obywatelskich Łukaszenka doprowadził do izolacji państwa białoruskiego na arenie międzynarodowej³⁰.

²⁸ Zob. EBRD (2010), *Transition report 2009*.

²⁹ Zob. Freedom House (2010), *Nations in Transit 2009*.

³⁰ W tej chwili Białoruś nie ma prawie żadnych szans na wstąpienie do UE oraz WTO. Ponadto, nie wykorzystuje możliwości udzielenia jej wsparcia przez międzynarodowe instytucje, które sprzyjają likwidacji negatywnych skutków transformacji. Jeszcze do niedawna członkostwo Białorusi w Banku Światowym, MFW, EBOiR, programach międzynarodowych funduszy i UE, Radzie Europy było ograniczone lub nawet zawieszane z powodu cofnięcia przemian gospodarczych i politycznych w 1995 r., wkrótce po dojściu Łukaszenki do władzy. Dopiero reformy w latach 2008-2009 umożliwiły wznowienie dialogu z niektórymi z tych organizacji.

JEDYNI TURKMENISTAN
ZREFORMOWAŁ SWOJĄ
GOSPODARKĘ MNIEJ
NIŻ BIAŁORUŚ

2. Przyczyny zaniechania reform

Prowadzenie przez Łukaszenkę w latach 1995–2009 polityki gospodarczej skoncentrowanej na utrzymaniu starego systemu gospodarczego stało się możliwe tylko dzięki bezprecedensowemu wsparciu gospodarczemu ze strony Rosji, w zamian za polityczne obietnice przyspieszenia procesów integracyjnych obu krajów. **Rosyjskie wsparcie gospodarcze** można rozpatrywać na czterech płaszczyznach:

- Import tanich rosyjskich surowców naturalnych (ropa i gaz) na potrzeby krajowe Białorusi.
- Eksport na Zachód po cenach rynkowych produktów naftowych przetworzonych z taniej rosyjskiej surowej ropy.
- Bezcolnny handel z Rosją, otwierający dostęp do rynków ze 140 mln ludności.
- Rosyjskie kredyty dla Białorusi na preferencyjnych warunkach.

Mimo braku złóż ropy naftowej i gazu na Białorusi, 35–38 proc. wartości całego eksportu kraju stanowi eksport produktów mineralnych, w tym przede wszystkim eksport produktów naftowych. Według danych *Międzynarodowej Agencji Energetycznej* w 2007 r. Białoruś była 9. krajem na świecie pod względem wielkości eksportu produktów naftowych (13 mln ton)³¹. Białoruś wykorzystuje na potrzeby krajowe tylko jedną trzecią importowanej ropy z Rosji, przy czym cena surowej ropy dla Białorusi do 2007 r. była bardzo zbliżona do cen wewnątrzrosyjskich. Pozostała część surowej ropy jest przetwarzana w białoruskich rafineriach i eksportowana na Zachód po cenach rynkowych, czyli do 2007 r. dwu-trzykrotnie wyższych. Uzyskiwana w ten sposób nadwyżka finansowa w wysokości kilku miliardów dolarów rocznie podtrzymywała białoruski wzrost gospodarczy w tej dekadzie.

TYLKO JEDNA TRZECIA
IMPORTOWANEJ ROSYJSKIEJ
ROPY IDZIE NA POTRZEBY
WEWNĘTRZNE BIAORUSI

W momencie gdy Rosja zmieniła swoje nastawienie do Białorusi (od 2007 r.) i zaczęła stopniowo wprowadzać cło na eksportowaną do Białorusi ropę i podwyższać ceny surowców, domagając się ekonomicznych ustępstw (sprzedaży rosyjskim firmom najważniejszych białoruskich przedsiębiorstw oraz wprowadzenia unii monetarnej), sytuacja gospodarcza na Białorusi szybko się pogorszyła (bardzo wzrósł deficyt handlu zagranicznego, a płace realne przestały rosnąć). W odpowiedzi na pogarszającą się sytuację gospodarczą rząd Białorusi rozpoczął wprowadzanie reform gospodarczych, co odzwierciedlają wyższe wskaźniki transformacyjne EBOiR oraz usprawnienia w prowadzeniu przedsiębiorstw³². Mimo stopniowego urynkowienia od 2007 r.

³¹ Zob. International Energy Agency (2009), *Key World Energy Statistics*, str. 21.

³² Według Raportu *Doing Business 2010* (World Bank) w ostatnich trzech latach Białoruś podjęła szereg reform, które usprawniły łatwość prowadzenia przedsiębiorstwa w kraju. Jeszcze dwa lata temu Białoruś zajmowała 115. miejsce w rankingu, a obecnie jest to już 58.

stosunków Rosji z Białorusią „roczna rosyjska dotacja dla białoruskiej gospodarki”, jak powiedział Władimir Putin po posiedzeniu rządu Związku Białorusi i Rosji (ZBIR) w Puszczy Białowieskiej w marcu 2010 r., „wyniesie w 2010 r. 4,2 mld USD, w tym 1,6 mld USD za ropę i 2,6 mld USD za gaz”. To jest ok. 8,5 proc. PKB Białorusi. Niemniej jednak z każdym rokiem konkurencyjność białoruskich przedsiębiorstw na tle regionu obniża się. Dla porównania – cena 1 tys. m³ gazu dla Białorusi w III kw. 2010 r. (169 USD) względem Ukrainy i Polski była niższa odpowiednio o ok. 15 proc. i 30 proc., podczas gdy w 2006 r. cena gazu dla Białorusi (46 USD) była niższa odpowiednio o ok. 100 proc. i 550 proc.

Jedynie tak olbrzymie dotacje zewnętrzne umożliwiają Białorusi utrzymanie wzrostu gospodarczego bez reformowania gospodarki. Dzięki Rosji Łukaszenka z roku na rok zapewnia odczuwalną poprawę poziomu życia na Białorusi, pozostawiając sobie kontrolę nad gospodarką, od której pośrednio zależy jego władza. Jednak za takie *subsydia* Białoruś płaci swoją niezależnością. Coroczne konflikty gazowe i naftowe, które wybuchają pod koniec roku w momencie podpisania umowy między Białorusią a Rosją, ujawniają słabość białoruskiej gospodarki. Białoruś nie jest w stanie płacić za surowce energetyczne wg cen rynkowych, a każda podwyżka ich ceny jest traktowana jako atak na niezależność kraju.

Jednak rosyjskie ukryte dotacje dla białoruskiej gospodarki wkrótce znikną. Albo stanie się to z przyczyn politycznych, poprzez zmuszenie Łukaszenki do integracji z Rosją, na którą on nie może sobie pozwolić, ponieważ utraciłby dotychczasową, nieograniczoną władzę, albo gospodarczych – w powodu przystąpienia Rosji do Światowej Organizacji Handlu (WTO), która wymaga wprowadzenia przez Rosję cen rynkowych na wszystkie towary i usługi.

W 2010 R., POPRZEZ
 NIŻSZE CENY ROPY I GAZU,
 ROSJĘ DOTUJE BIAŁORUŚ
 NA PONAD 4 MLD DOLARÓW

Wnioski

Pewnych ludzi możesz oszukiwać przez pewien czas, innych możesz oszukiwać przez cały czas, ale nie możesz oszukiwać wszystkich ludzi przez cały czas.

ABRAHAM LINCOLN

Początkowe zaniechanie reform gospodarczych, a następnie wprowadzanie ich w ograniczonym zakresie, nie pozwoliło Białorusi na uniknięcie wysokich kosztów społecznych – spadku oczekiwanej długości życia oraz relatywnie niskich dochodów gospodarstw domowych. Uniemożliwiło jej także szybką stabilizację ekonomiczną.

Różnice w wynikach transformacji na Białorusi i w Polsce są uderzające.

- Po pierwsze, białoruska przeciętna płaca jest trzy razy niższa niż polska i o 30 proc. mniejsza niż płaca minimalna w Polsce.
- Po drugie, przy tak niskich dochodach ponad 40 proc. swoich wydatków Białorusini przeznaczają na żywność, podczas gdy w Polsce odsetek ten wynosi tylko 25 proc. Dlatego na dobra wyższego rzędu (kultura, rekreacja, edukacja, dobra luksusowe) Białorusini wydają znacznie mniej niż Polacy, zresztą nie tylko w ujęciu absolutnym, ale również relatywnym.
- Po trzecie, oczekiwana długość życia nowonarodzonego Białorusina jest o dwa lata krótsza niż przed rozpadem ZSRR i o ponad sześć lat krótsza niż obecnie w Polsce.
- Po czwarte, mimo że 20 lat temu Białoruś była jednym z najbogatszych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, dziś jest to kraj izolowany politycznie i zacofany gospodarczo. Z powodu politycznej samoizolacji Białoruś nie ma dziś takich bodźców do szybkiego dostosowywania systemu prawnoinstytucjonalnego do standardów UE, jakie miała wcześniej Polska. Ponadto nie korzysta z olbrzymich możliwości finansowych i cywilizacyjnych wynikających z akcesji do UE (m.in. *transfer know-how*, swoboda przepływu towarów, usług, kapitału i zasilanie finansowe z funduszy strukturalnych).

- Po piąte, nawet 19 lat po rozpoczęciu reform na Białorusi, jej gospodarka jest ciągle niestabilna, a fundamenty długookresowego wzrostu – zachwiane. Wzrost gospodarczy na Białorusi, mimo utrzymywania starego systemu gospodarczego, był możliwy wyłącznie dzięki gigantycznemu wsparciu gospodarczemu Rosji.

NA SKUTEK KRYZYSU
GOSPODARCZEGO, OD
2007 DO 2009 ROKU WE
WSPÓŁPRACY Z MFW
WPROWADZONE ZOSTAŁY
PEWNE REFORMY

Białoruś nie wykorzystała jednak tej szansy na modernizację gospodarki, przeciwnie – uzależniła się od dostaw tanich rosyjskich surowców energetycznych. Białoruskie przedsiębiorstwa nie są w stanie wytrzymać kupowania energii po cenach rynkowych. Każda podwyżka cen rosyjskiej ropy i gazu pogarsza sytuację gospodarczą Białorusi i zmusza rząd do zaciągania rosnących kredytów na spłatę deficytu handlowego.

Korzyści dla Białorusi ze współpracy z Rosją właśnie się wyczerpują. Rosja czekała 15 lat na głębszą integrację z Białorusią i nie chce już czekać dłużej. Parafrazując przytoczone słowa Abrahama Lincolna – „Łukaszenka nie może oszukiwać rosyjskich elit politycznych przez cały czas”. Na skutek urynkowienia stosunków Białorusi z Rosją od 2007 r. oraz kryzysu gospodarczego, białoruski rząd we współpracy z MFW podjął wreszcie reformy liberalizujące gospodarkę. Uzgodniony program reform trwał 15 miesięcy i w kwietniu 2010 r. współpraca z MFW została wstrzymana w związku ze zbliżającymi się wyborami prezydenckimi na Białorusi.

Historia gospodarcza pokazuje, że żaden kraj postsocjalistyczny nie może uniknąć transformacji rynkowej, ponieważ gospodarka centralnie sterowana jest nieefektywna, a dystans w rozwoju ekonomiczno-społecznym pomiędzy krajami, które zreformowały gospodarkę (na przykład – Polską) a tymi, które zaniechały reform (na przykład – Białorusią) stale się powiększa. Białoruś jest obecnie tylko nieznacznie lepiej przygotowana do przeprowadzenia transformacji gospodarczej niż tuż po rozpadzie ZSRR. Białoruska gospodarka utrzymuje swoją konkurencyjność tylko dzięki importowi tanich surowców naturalnych. W chwili pełnego wycofania rosyjskich subsydiów, z powodu narastających trudności ze spłatą zadłużenia zagranicznego, władze Białorusi zostaną zmuszone do przyspieszenia przemian gospodarczych. Wtedy może się okazać, że Białoruś, podobnie jak Polska, wybierze model radykalnej transformacji.

Tyle, że zrobi to o 20 lat później.

FOTO © SXC.HU, ISTOCK

Fundacja FOR (Forum Obywatelskiego Rozwoju)
Al. Szucha 2/4 lok. 20, 00-582 Warszawa
tel. +48 22 427 40 10 • fax +48 22 213 37 85
mailto: info@for.org.pl • http://www.for.org.pl

FOR
FORUM OBYWATELSKIEGO ROZWOJU